

SAKSFRAMLEGG

Sakshandsamar: Steinulf Skjerdal
Arkivsaksnr.: 11/1273

Arkiv: S11 &18

Høring av søknad om konsesjon med konsekvensutgreiing for Vigdøla kraftverk, overføring av Vestsideelvane og heving av Tunsbergdalsdammen

Rådmannen si tilråding:

::: Sett inn innstillingen under denne linja ↓

Luster kommunestyre syner til rådmannen si saksutgreiing med tilhøyrande vurderingar og kan ikkje tilrå at Statkraft Energi AS får konsesjon for:

1. Utbygging av Vigdøla kraftverk.
2. Overføring av Vestsideelvane og heving av Tunsbergdalsdammen.

::: Sett inn innstillingen over denne linja ↑

... Sett inn saksutredningen under denne linja ↓

Saksutgreiing:

- Prenta vedlegg:**
1. Oversendingsbrev frå NVE datert 26.04.11 om høyring, m. søknader
 2. Oversending frå Lund & Co til Statkraft 22.07.11 med forslag til utbyggingsavtale
 3. Endeleg utkast frå Statkraft til utbyggingsavtale datert 22.09.11
 4. Innkome høyringsfråsegner
 5. Notat frå Lund & Co om eigedomsskattesaka i statsbudsjettet (vert ettersendt)

Uprenta vedlegg:

Samandrag:

Statkraft Energi AS har søkt om konsesjon for overføring av Vestsideelvane, heving av Tunsbergdalsdammen og utbygging av Vigdøla kraftverk. Søknadene har lege ute til høyring frå mai til medio august 2011. Høyringsfristen var først sett til 15. august, men Luster kommune fekk utsett fristen til 25. september for å tilpassa saka til første kommunestyremøte etter ferien. Seinare fekk kommunen ytterlegare utsetjing til 20. oktober m.a. for at ein skulle kunna fanga opp andre sine innspel i saka.

I høyringsperioden arrangerte Statkraft og NVE folkemøte på utbyggingssakene i Jostedalen. Fleire av dei som har sendt inn merknader til NVE har sendt kopi av uttalene til kommunen. For dei av uttalane som var komne kommunen i hende i rimeleg tid før saka måtte skrivast, er hovudinnhaldet referert i saksutgreiinga. Andre som er komne inn like før utsendingsfristen for formannskapet, er berre lagde ved saka.

Etter ønskje frå formannskapet har forhandlingsutvalet til kommunen, som har bestått av ordføraren og to andre frå formannskapet, saman med administrasjonen og advokaten som kommunen har knytt til seg i saka, arbeidd for å få til ein utbyggingsavtale med Statkraft.

Proessen med å få til ein utbyggingsavtale har vore krevjande som følgje av at det undervegs har vore uklårt om Statkraft ville tilby Luster kommune ein slik avtale. Dei signala selskapet kom med på eit første innleiande møte (19.11.10) vart av kommuneleiinga oppfatta slik at ein ikkje var innstilt på å tilby ein utbyggingsavtale. På eit møte tidleg i høyringsfasen (08.06.11) vart det derimot uttrykt at ein var open for å drøfte ein slik avtale – sjølv sagt innafor visse rammer. Dette "skiftet" gjorde sitt til at kommunen sitt politiske forhandlingsutval ikkje har fått arbeidd kontinuerleg med saka.

Kommunen sin bruk av advokat må sjåast i samanheng både med saka sitt omfang, saka sin kompleksitet og dei tidsfristar vi har måtte rette oss etter i ulike fasar av arbeidet.

I heile prosessen har det vore tett og god dialog mellom rådmannen og kommunen sin advokat. For rådmannen har det vore naudsynt å bruke advokaten også i arbeidet med å skrive denne saka. Reint teknisk forklarar det kvifor det meste av saksutgreiinga er skrive (av advokaten og) på bokmål. Dialogen mellom rådmannen og advokaten har likevel vore av ein slik art at rådmannen står inne for dei fakta, vurderingar og konklusjonar som vert presenterte.

Rådmannen sine vurderingar munnar ut i ein konklusjon om at Statkraft ikkje bør få konsesjon for dei omsøkte utbyggingane. I den prosessen og dei forhandlingane kommuneleiinga har hatt med Statkraft har kommunen kome med eit framlegg til ein utbyggingsavtale. Denne har Statkraft ikkje kunne akseptere. Statkraft har på si side tilbode kommunen ein avtale med eit anna innhald. Rådmannen vurderer denne avtalen som ikkje god nok - ut frå ei samla vurdering.

Begge dei nemnde avtalane følgjer saka som prenta vedlegg. Det inneber at kommunestyret - både sakleg og teknisk – kan leggje seg på ein annan konklusjon enn den som følgjer av rådmannen si tilråding.

Utfallet av "makstaksaka" kan få mykje å seie for Luster kommune, også når det gjeld ev. framtidig eigedomsskatt frå dei omsøkte utbyggingane. Datoen for framlegginga av statsbudsjettet er 6. oktober, dvs. utsendingsfristen av denne saka til formannskapet. Ei oppdatering om dette vil difor bli ettersend og lagd ved saka.

Utval som har vedtaksmynde:
Kommunestyret.

Fakta:

1. Om konsesjonssøknadene

Statkraft Energi AS har søkt om konsesjon til utbygging av Vigdøla elvekraftverk og om konsesjon til overføring av Vestsideelvane og heving av Tunsbergdalsdammen i Jostedalen i Luster kommune. Statkraft begrunner søknadene med at selskapet ønsker å utnytte en større del av det energipotensialet som finnes i regulerte vassdrag i Luster kommune. Utnyttelse av nedre delen av Vigdøla ved utbygging av Vigdøla kraftverk vil etter Statkrafts beregninger kunne gi 48 GWh/år i økt produksjon. Antatt utbyggingskostnad for Vigdøla er 130 millioner kroner, som gir en utbyggingspris på 2,7 kr/kWh. Overføringen av Vestsideelvane og heving av Tunsbergdalsdammen vil gi en økt midlere årsproduksjon i Leirdøla kraftverk på 135 GWh. Antatt utbyggingskostnad er 513 millioner, med en utbyggingspris på 3,8 kr/kWh.

Konsesjonssøknadene er svært omfattende. Administrasjonen har vært bistått av advokat i prosessen, men verken administrasjonen eller advokaten har grunnlag for å stille spørsmål ved beregningen av hydrologiske data i søknadene. I fremstillingen her gis det derfor kun en oppsummering av disse sidene ved utbyggingene slik de er beskrevet i konsesjonssøknadene. Når det gjelder vurderingen av de miljømessige konsekvensene av utbyggingene, er dette relativt godt belyst i søknadene og i konsekvensutredningene. På dette området har imidlertid administrasjonen også egne vurderinger, som det vil bli gjort rede for i kapitlene 5 og 6. Kommunestyret gjøres også oppmerksom på at NVE har mottatt flere høringsuttalelser fra grunneiere og andre interessenter som er sterkt kritiske til Statkrafts fremstilling av konsekvensene for naturmiljøet og lokalt næringsliv, særlig turistnæringen. Disse omtales kort i kapittel 2. De samfunnsøkonomiske konsekvensene av utbyggingene vurderes separat i kapittel 3.

1.1 Vigdølautbyggingen

Inntaket for Vigdøla kraftverk er planlagt etablert på kote 605, og vil ligge ca. 3 km fra Vigdølas utløp i Jostedøla. Inntaket etableres ved at det bygges en lav betongdam rett ved en eksisterende terskel som skaper vannspeilet Skitnamyr tjørne. Den nye dammen vil heve vannspeilet med opp til 3 m. Det skal bygges en 150 m lang atkomstvei fra eksisterende vei langs Vigdøla til inntaket. Fra inntaket føres vannet i tunnel til Vigdøla kraftstasjon, som skal plasseres i fjell umiddelbart nedstrøms eksisterende Jostedal kraftverk. Atkomsten til kraftverket blir via en avgreining fra eksisterende atkomsttunnel til Jostedal kraftverk. Utløpet føres til sjø via utløpstunnelen fra Jostedal kraftverk. Vannet i Vigdøla føres derfor ikke tilbake til elveløpet i Jostedalen.

Statkraft foreslår at steinmassene fra sprengningsarbeidene deponeres ved Ormbergstølen deponi, som ble etablert ved utbyggingen av Jostedal kraftverk. Det er videre forutsatt at det slippes minstevannføring som varierer fra 0,06 m³/s til 1,0 m³/s. Utbyggingsplanene er ikke behandlet i Samlet plan. Statkraft ble etter søknad innvilget unntak fra dette kravet i brev fra NVE 19. desember 2008.

Miljøkonsekvenser

Statkraft har beregnet at vannføringen nedstrøms inntaket i gjennomsnitt reduseres til 38 % av dagens vannføring i Vigdøla. På grunn av tilsig nedenfor inntaket blir vannføringen ved utløpet til Jostedøla mindre påvirket, og vil i snitt være 45 % av dagens vannføring, og i juli og

august rett under 50 %. Reduksjonene i vannføringen i Jostedøla vil i snitt ligge 3 % under dagens vannføring ved Gaupne, og 4 % under ved Husøy.

Vanntemperaturen i Vigdøla følger lufttemperaturen og snøsmeltingen, og er stort sett høyere enn i Jostedøla. Om sommeren er temperaturen i Vigdøla hele 3-10 grader høyere enn i Jostedøla. Statkraft forventer at fraføring av vann fra Vigdøla gir en reduksjon av temperaturen i Jostedøla om sommeren på omtrent 0,1 grader Celsius. Endringen er liten, men kan være uheldig i et allerede kaldt vassdrag og få noe negative følger for fiskebestanden i Vigdøla og Jostedøla, jf. KU kapittel 7.2.2 og 7.9.4.

Mesteparten av prosjektområdet ligger i et skredutsatt område. I anleggs- og driftsfasen må man derfor forvente at det kan komme steinsprang, steinskred, snøskred, sørpeskred, jordskred og flomskred. Det er få plasser som er helt trygge for skred, og derfor vil det være aktuelt med tiltak i planfasen, anleggsfasen og driftfasen.

Statkraft har registrert få viktige lokaliteter for biologisk mangfold i området som blir påvirket av utbyggingen. Området er relativt rikt på vilt, og det ventes at dyrene vil trekke seg vekk fra tiltaksområdet i anleggsperioden, som er beregnet til ca 4 år. Av permanente konsekvenser nevnes at redusert vannføring kan ha negative konsekvenser for fossefall i området.

Vigdøla har en tett bestand av aure. Statkraft mener at den foreslåtte minstevannføringen trolig vil være tilstrekkelig til å opprettholde en tilfredsstillende størrelse på vanddekket areal om sommeren og sikre at elven ikke bunnfryser om vinteren. At temperaturen i Jostedøla blir lavere mener Statkraft vil ha marginal effekt på temperatur og oppvekstvilkår for fisk. Det vises i den anledning til de sakkyndige rapportene som KU er basert på; Pytte Asvall og Kvambekk (1998), Barlaup m.fl. (2003), Barlaup og Gabrielsen (2004) og Barlaup m.fl. (2006). Det uttales likevel i KU kapittel 7.9.4 at utbyggingen vil kunne få negative konsekvenser for den eksisterende fiskebestanden i vassdraget.

Statkraft mener at foreslått minstevannføring i stor grad vil redusere de miljømessige og landskapmessige konsekvensene av redusert vannføring. Samlet sett vurderer selskapet de negative konsekvensene for landskapet ved utbygging av Vigdøla kraftverk som små. Statkraft mener også at utbyggingen ikke vil få virkninger for inngrepsfrie områder.

Friluftsliv

I følge Statkrafts utredning er det framfor alt områdene oppstrøms inntaket i Vigdøla som har betydning for tradisjonelt friluftsliv og reiseliv, og det er natur- og kulturverdier med stor opplevelsesverdi i øvre deler av Vigdalen. Tradisjonelt friluftsliv utøves i følge selskapet i liten grad i tiltaksområdet, som først og fremst er innfallsport til de høyereliggende delene av Vigdalen. Statkraft forventer at virkningene for alle typer friluftaktiviteter vil være størst i anleggsperioden, men at dette er av forbigående karakter. Samlet sett vurderes tiltaket å ha liten negativ konsekvens for friluftsliv.

Naturressurser og jord- og skogsbruk

Utbyggingen vil i følge Statkraft stort sett berøre lokale landbruksinteresser. Vigdølas gjerdefunksjon for dyr på beite kan bli redusert som følge av redusert vannføring. Statkraft mener at det tilbakeførte deponiet kan brukes som dyrkingsjord, som kan gi en utvidelse av dyrkbart areal ved Ormbergstølen, og at utbyggingen derfor vil ha en liten positiv konsekvens for jordbruket.

Elveslettene i nedre del av Jostedøla er viktige grunnvannsreservoarer. Tiltaket vil føre til at vannføringen i Jostedøla reduseres med ca. 3-4 %. Statkraft mener at dette i liten grad vil påvirke grunnvannsreservoaret. Statkrafts viser også til at utbyggingen etter deres beregninger ikke vil føre til at vannkvaliteten i Jostedøla blir forringet.

Næringsliv og sysselsetning

Statkraft mener at utbygging av Vigdøla kraftverk vil gi vare- og tjenesteleveranser både til norsk næringsliv som helhet, til næringslivet regionalt i Sogn og Fjordane og lokalt i Luster kommune. På nasjonalt nivå viser beregningene en samlet sysselsettingseffekt på rundt 155 årsverk, fordelt over tre år i perioden 2012-2014. På regionalt nivå i Sogn og Fjordane viser beregningene en sysselsettingseffekt på rundt 30 årsverk. Bygge- og anleggsnæringen vil være den næring som får de største sysselsettingseffektene av anlegget.

Vigdøla kraftverk er et lite kraftutbyggingsprosjekt som ikke gir store virkninger for næringslivet lokalt i Luster, men Statkraft mener at lokal bygge- og anleggsnæring, hotell- og restaurantvirksomhet, samt transport vil kunne dra nytte av utbyggingen. Driftsfasen vil ikke gi økt sysselsetning, men vil bidra til å styrke grunnlaget for sysselsetningen ved selskapets regionkontor på Gaupne.

Reiseliv

Jostedalen er innfallsport til Jostedalsbreen og Breheimen nasjonalparker. Statkraft uttaler at området med sine ca. 60.000 besøkende i året et relativt begrenset reiselivsområde i seg selv. Ca 70 % av de besøkende overnatter andre steder i regionen, noe som viser at Jostedalen har en viktig funksjon for hele reisemål Sognefjord. Statkraft påpeker at reiselivsvirksomheten i området har hatt en positiv utvikling de siste årene, og potensialet for ytterligere vekst synes å være betydelig. Selskapet mener at utbyggingen av Vigdøla kraftverk i liten grad vil påvirke opplevelsesverdiene for de som ferdes i dalføret. Redusert vannføring i Jostedøla kan ha en viss negativ virkning for kommersiell rafting, da forholdene allerede i dag er marginale på grunn av vannføring og begrenset sesong.

Foreslåtte avbøtende tiltak

Statkraft mener at det viktigste avbøtende tiltaket som bør gjennomføres er den foreslåtte minstevannføringen. Det uttales at ettersom kraftverket har begrenset slukeevne, vil det spesielt tidlig på sommeren være relativt stor vannføring i strykene ned mot Jostedøla. Dette vil allikevel ikke være mer enn 42-53 % av gjennomsnittlig månedsvannføring i mai til august. Av landskapsmessige grunner vil det bli vurdert eventuelle terskler i et flatt parti mellom kote 550 og 580, noe Statkraft mener vil kunne være positivt både for jordbruksinteressene og for fisk i området. I tillegg skisseres oppsetting av gjerder i områder der Vigdølas gjerdeeffekt faller bort.

Kommunale inntekter

Konsekvensutredningen konkluderer med at utbygging av Vigdøla kraftverk vil gi Luster kommune årlige inntekter på 1,8-2,3 mill kr i form av kommunal eiendomsskatt, naturressursskatt, konsesjonsavgift og konsesjonskraft. Dette behandles nærmere i kapittel 3.

1.2 Overføringen av Vestsideelvene og heving av Tunsbergdalsdammen

Overføring av Vestsideelvene til Tunsbergdalsdammen inkluderer 8 elveinntak, hvorav 2 ligger i Krundalen og de øvrige 6 i Jostedalen. Elvene som planlegges overført er Tverradøla, Røykjedøla, Bakkedøla, Kyrkjedøla, Liadøla, Vassdøla, Hompedøla og Kvernelvi. Alle elvene drenerer til Jostedøla. Overføringstunnelen blir ca 19 km lang med inntakspunkter på kote 520-540. Tunnelen lages ved bruk av tunnelboremaskin (TBM) via et tverrslag ved Sperleelvi, der det vil bli etablert anleggsveg og deponi for tunnelmasser. Tunsbergdalsdammen har manglende drenasjekapasitet og utilfredsstillende stabilitet. Statkraft har derfor fått pålegg om forsterkningstiltak, og har søkt om å heve damkronen og regulerings høyden med 4 meter i forbindelse med rehabiliteringen.

Statkraft har vurdert alternative utbyggingsløsninger. Flere av disse vil i følge konsekvensutredningen kunne gi bedre løsninger for landskap, naturmiljø, fisk, vannkvalitet og reiseliv. Statkraft mener imidlertid at de alternative løsningene vil være dyre og gi mindre energiproduksjon, og har derfor ikke søkt om konsesjon for disse. Det er imidlertid søkt om

separate konsesjoner for overføring av Vestsideelvane og heving av Tunsbergdalsdammen. I prinsippet kan det derfor gis konsesjon til kun ett av tiltakene.

Vannføring, -temperatur og kvalitet

Statkraft har lagt opp til slipp av minstevannføring tilsvarende alminnelig lavvannføring. Fordi restfeltene til Vestsideelvane nedstrøms bekkeinntakene er små, blir vannføringen kraftig redusert. Ved samløp med dalelvne Krundøla og Jostedøla vil restvannføringen i Vestsideelvane i gjennomsnitt kun utgjøre 3-6 % av opprinnelig mengde. De berørte elvene vil derfor bli tilnærmet tørrlagte. Gjennomsnittlig vannføring i Krundøla vil bli redusert med ca. 20 % ved samløpet med Jostedøla. Overføringen av Vestsideelvane vil medføre en reduksjon av gjennomsnittlig vannføring i Jostedøla ved Husøy på ca. 12 %.

Jostedøla er en kald elv med stort bredtlig. Middelttemperaturen i elven varierer fra 0 grader om vinteren til 6 grader om sommeren. Midtsommers er vanntemperaturen i Vestsideelvane 2-6 °C høyere enn i Jostedøla. Overføringen vil derfor føre til redusert vanntemperatur i sommerperioden på 0,3-0,4 grader i Jostedøla og 0,5-0,6 grader i Krundøla. Statkraft uttaler at virkningene vil være mindre i juni og september og være neglisjerbare resten av året.

Statkraft venter ikke at redusert vannføring i Krundøla og Jostedøla vil ha virkninger for vannkvaliteten i vassdraget. Unntaket er nedre del av Kvernelvi/Hompedøla, der redusert vannføring i perioder kan føre til økt konsentrasjon av næringsalter og termotolerante koliforme bakterier fra jordbruksområdene på Myklemyr.

Landskap og naturmiljø

Statkraft mener at de fleste bekkeinntakene mot Jostedalen vil ha relativt små konsekvenser for landskapet i Jostedalen. Det uttales at med unntak for Hompedøla og Kvernelvi ved Myklemyr er ikke elvene spesielt viktige landskapselementer. I Krundalen vil inntakene ha mindre betydning for landskapsinntrykket enn ved Myklemyr, men større betydning for tap av helheten i det urørte vassdraget.

Statkraft mener at det potensielt største inngrepet vil være steinbrudd for å skaffe masser til hevingen av dammen. Foreslått plassering ligger imidlertid trukket vekk fra innsyn fra Leirdalen og Jostedalen. Heving av HRV i Tunsbergdalsdammen føre til begrenset neddemming av nye arealer.

Den reduserte vannføringen vil ha negative virkninger for vegetasjon rundt fossesprutsoner i Røykjedøla og Sperleelvi, og vil føre til endrede forutsetninger for det verdifulle sump- og våtmarksområdet ved Myklemyr. I området for deponiet kan det ikke utelukkes at det finnes verdifulle områder for biologisk mangfold.

Fisk og vilt

Overføring av Vestsideelvane vil føre til sterkt redusert vannføring i de berørte sideelvene. De nedre delene av elvene vil stort sett miste sin funksjon som gyte- og oppvekstområde for fisk. I følge Statkrafts vurderinger kan det ikke utelukkes at overføring av Tverradøla og Røykjedøla fører til at temperaturen i den nedre, mest produktive delen av Krundøla vil synke til aureyngelens nedre tålegrense i den mest følsomme perioden. I år med lav sommertemperatur kan det heller ikke utelukkes at lavere vanntemperaturen kan få større effekt, men Statkraft forventer at dette ikke vil få noen varig betydning for aurebestanden i Jostedøla. Støy og forstyrrelser kan føre til at hjort og annet vilt kan trekke vekk fra områder med aktivitet i anleggsperioden, men Statkraft antar at denne virkningen er midlertidig.

Kulturmiljø og kulturminner

Det er flest kjente kulturminneverdier i området ved Sperleelvi. En vanningskanal til Gardshaug vil bli kunne bli direkte berørt av deponi og anleggsveg. Redusert vannføring i Sperleelvi vil gi indirekte virkninger som forringer verdien av gamle bruer over elva. For de

Øvrige kulturminnene langs vassdragene vurderes de indirekte virkningene i liten grad å påvirke opplevelsesverdien av kulturminnene.

Jord- og skogbruk

Samlet sett vurderer Statkraft overføringen til å gi en middels positiv konsekvens for jord- og skogbruk. Dette begrunnes med at risikoen for skadeflommer reduseres uten samtidig å resultere i andre negative konsekvenser av betydning. Anleggsveiene kan lette atkomst til skogområder som i dag er vanskelig tilgjengelige. Statkraft mener videre at redusert vannføring i Krundøla trolig ikke vil føre til behov for vanning av jordbruksarealer. Statkraft venter heller ikke at vannføringsreduksjonen i Jostedøla på 11-12 % vil medføre en vesentlig økning av vanningsbehovet på elveslettene.

Friluftsliv og reiseliv

I følge søknaden vil virkningene for alle typer friluftslivsaktiviteter være størst i anleggsperioden. Tiltak knyttet til Sperleelvi vurderes som mest konfliktfylt, både i anleggs- og driftsfasen. Området er et relativt hyppig brukt turområde, særlig av fastboende. I tillegg til at inngrepene med veg og deponi er størst her, vil også den reduserte vannføringen i elven medføre tapte naturoplevelser.

Jostedalen ligger tett opp mot Jostedalsbreen nasjonalpark og den nyopprettede Breheimen nasjonalpark. Jostedalsbreen nasjonalpark er et av de mest besøkte turistmålene i Norge. Fossefallene ned fjellsidene i Jostedalen er en viktig del av totalproduktet for reiselivet i Jostedalen. I denne sammenhengen mener Statkraft at det framfor alt er sterkt redusert vannføring i de best synlige elvene Hømpedøla og Kvernelvi som vil være av betydning. Bekkeinntakene i Krundalen vil bli lagt nedenfor den mest synlige fossen i Tverradøla og i nedre del av fossestrengen i Røykjedøla.

Jostedalen er i praksis det viktigste reisemålet i Sognefjorden, og selv om ca. 70 % av de besøkende overnatter andre plasser i regionen er potensialet for en betydelig økning av breturisme og naturbaserte opplevelser stort. Brevandring på Nigardsbreen og besøk på Breheimsenteret er de absolutt største reiselivsattraksjonene, men Jostedalen har også etablert seg som et reisemål for naturbaserte aktiviteter, med fokus på breopplevelser og rafting som en ny del av tilbudet. Raftingturene starter fra Jostedal camping (Krundøla).

Statkraft antar at de største negative konsekvensene er knyttet til redusert vannføring i Jostedøla. I følge raftingoperatøren er forholdene i Krundøla og Jostedøla i dag relativt marginale med tanke på vannføring og vanntemperatur, og endringer i negativ retning kan derfor gi store utslag.

Samfunn og næringsliv

Statkrafts beregninger viser at ca. 89 % av en total investering på 450 millioner kroner vil komme norsk næringsliv til gode. Av dette ventes leveranser for 121 millioner kroner å komme fra det regionale næringslivet i Sogn og Fjordane. De regionale sysselsetningsmessige virkningene er beregnet til 170 årsverk fordelt over 4 år. Statkraft mener at prosjektet vil være et godt bidrag til sysselsetning i bygge- og anleggsbransjen og andre deler av norsk næringsliv i utbyggingsperioden. I driftsfasen vil overføringen ikke føre til ny sysselsetning, men den vil bidra til å styrke grunnlaget for sysselsetningen ved Statkrafts regionkontor i Gaupne.

I følge konsekvensutredningen vil utbyggingen av Vestsideelvane og heving av Tunsbergdalsdammen alene gi kommunen en brutto årlig inntekt på 4,6-6,0 millioner kroner fra eiendomsskatt, konsesjonskraft, konsesjonsavgift og naturressursskatt. Statkraft har selv påpekt at dette ikke er korrekt, noe som behandles i avsnitt 4.

2. Høringsinnspill

Kommunen har mottatt kopi av høringspill til NVE i saken. Nedenfor følger et kort sammendrag av de høringsinnspillene kommunen har fått oversendt, jf. Innledningen i saken.

Sogn og Fjordane Turlag

Turlaget er svært kritisk til utbyggingen av Vestsideelvane, og går sterkt i mot prosjektet. Det påpekes at Jostedalen er et særdeles viktig område for friluftslivet, både privat og kommersielt. Spesielt er det uberørte dalføret i Krundalen verdifullt. Turlaget påpeker videre at Vestsideelvane ligger nær Jostedalsbreen nasjonalpark. Viktige lokale områder for friluftsliv, blir derfor påvirket av utbyggingen. Dersom det gis konsesjon ber turlaget om at NVE tar ut Røykjedøla og Tverrdøla av prosjektet. Turlaget går også i mot utbygging av Vigdøla, men mener at Vestsideelvane er det verste prosjektet, da dette er dyrt og tørrlegger 8 uberørte elver. Turlaget mener at en alternativ utbygging av Vigdøla kan føre vannet til Jostedøla fremfor fjorden, slik at vanntap i Jostedøla unngås.

Turlaget mener at summen av virkningene for friluftsliv, reiseliv, landskapskvaliteter, biologisk mangfold og INON-reduksjon i vernet område gjør at begge prosjektene bør avvises. Turlaget viser særlig til at overføringen av Vestsideelvane vil være lite lønnsomme.

Jostedal grunneigarlag og Jostedal bondelag

For grunneigarlaget er det viktig å få på plass en flomdemping av Vestsideelvane. Siden Statkraft ikke kan garantere full effekt på flomdemping, etterlyser grunneigarlaget tiltak fra Statkraft for å bøte på situasjonen. Grunneigarlaget påpeker også viktigheten av at Statkraft inngår nye avtaler med grunneierne om støtte til gjerdehold som følge av at elvenes naturlige funksjon som gjerder faller bort ved overføring av Vestsideelvane.

Leirdalen grunneigarlag

Alle grunneierne i Leirdalen er sterkt i mot en heving av Tunsbergdalsdammen. Grunneierne etterlyser strengere regler for vannstand i forbindelse med flomfare, samt sikring av minstevannføring i vassdraget. Grunneigarlaget påpeker at det har vært et problem at husdyr i og langs elveløpet blir stående fast på småøyer ved overløp i Leirdøla. Det nevnes også at det er tatt for lite hensyn til fritidsinteresser, turisme og fastboende.

Samlet sett ser grunneigarlaget belastningen for Leirdalen som svært stor, både for innbyggerne og for all drift i bygda. Etter mange år med tilpasning til ulempene som har fulgt av den forrige utbyggingen, ser ikke grunneigarlaget at det er ønskelig med en ny periode med utbygginger. Grunneigarlaget håper at deres innspill blir tatt hensyn til dersom det likevel gis konsesjon, slik at utbyggingen blir mest mulig skånsom.

Vigdøl Grendelag

Grendelaget mener det er gjort en for dårlig konsekvensutredning av flomfaren for de to øverste gårdene og hyttene i området. Grendelaget ber om en klargjøring fra Statkraft på om det skal være anleggsdrift i Vigdalen. Grendelaget påpeker at i motsetning til hva som fremgår av konsekvensutredningsrapportene, blir fem, og ikke én, grunneier berørt av utbyggingen.

Grendelaget mener videre at Statkraft undervurderer følgene av Vigdølautbyggingen for bestanden av fossefall i området, og at det er viktig å beholde nasjonalfuglen ved inngangen til naturarvområdet Breheimen-Mørkridsdalen. Det samme gjelder en spillplass for orrfugl ved Vigdøla. Betydningen av lokale forekomster av sjelden mose fremheves også. Grendelaget viser særlig til NOF-rapport 3-2007, NINA-rapport 696 august 2011. Grendelaget mener at Statkraft undervurderer utbyggingens negative følger for aurebestanden i Vigdøla, og peker på at den lave vintervannstanden som er skissert i søknaden er det stor mulighet for at elv og kulper fryser til bunns.

Grendelaget uttaler at elven er viktig for både lokalbefolkningen og hytteeiere, bil-, sykkel- og fotturister og alle som benytter dalen i sommermånedene. Det reageres sterkt på Statkrafts uttalelse om at det nesten ikke finnes turisme i Vigdalen, bare lokale turfolk. Grendelaget

påpeker at det er lokalbefolkningen som skal leve med utbyggingen. Turisme kan bli en av hovedinntektskildene i Vigdalen i fremtiden. Det er da viktig at Vigdøla forblir slik den er i dag.

Grunneiere på Breiset

Grunneierne mener at Statkraft allerede tar inn mer vann fra Vigdøla enn det som er tillatt. Det etterlyses et strengere reglement for minstevannføring i Vigdøla. Statkraft må også ta på alvor problemet med at Vigdølas naturlige gjerdefunksjon er borte.

Randi Enger

Randi Enger uttaler seg på vegne av "en gruppe i Nordhordaland som har arbeidet mye med vassdragsspørsmål og lokal utbygging av kraftverk." Gruppen mener at Statkraft ikke har fulgt reglene i oreigningsloven og forvaltningsloven når det gjelder ekspropriasjon av grunn og rettigheter som følge av utbyggingen av Vestsideelvane. Det påpekes at de berørte partene ikke er gjort kjent med hvordan saken står som ekspropriasjonssak, og at de ikke er gitt anledning til å uttale seg i denne saken. Det anføres videre at Statkraft ikke har avklart forutsetningene for ekspropriasjonserstatningen.

3. Økonomiske sider av utbyggingene for kommunen

Vurderingen av de økonomiske sidene av utbyggingene for Luster kommune slik dette er fremstilt i konsesjonssøknadene gjøres i stor grad samlet for begge utbyggingene. Det understrekes likevel at det er snakk om to separate utbygginger, der kommunestyrets vedtak må angi en beslutning for hver konsesjonssøknad.

3.1 Inntekter for kommunen

Helt siden de første vannkraftutbyggingene i Norge har vassdragslovgivningen inneholdt bestemmelser som tilgodeser de berørte lokalsamfunn, representert ved vedkommende kommune. Det har vært to hovedbegrunnelser for disse reglene, dels at de berørte lokalsamfunn skal ha et rimelig vederlag for å avstå sine naturressurser til storsamfunnet og dels at det er rimelig at de distrikter som må leve med evigvarende naturinngrep skal ha en kompensasjon for det. Slike regler er dels inntatt i konsesjonslovgivningen og dels i skattelovgivningen.

Eiendomsskatt

Som mange andre land har Norge et system med lokal beskatningsrett. Eiendomsskatteloven gir kommuner rett til å skattlegge all fast eiendom, herunder vannkraftanlegg. Reglene om verdsettelse av kraftverk for eiendomsskatteformål er inntatt i skatteloven av 1999 § 18-5, 1. til 4. ledd, og hovedregelen er at eier av slike anlegg skal betale eiendomsskatt basert på anleggets omsetningsverdi. Dette utgangspunktet er imidlertid begrenset i eiendomsskatteloven § 8, hvor det fremgår at den skattemessige verdien av et kraftanlegg aldri skal settes høyere enn kr 2,35/KWh. Når de reelle omsetningsverdier av kraftanlegg i dag ligger rundt kr 4/KWh, innebærer dette maksimaltaket en sterk begrensning i kommunenes eiendomsskatteinntekter.

Statkraft har i utredningen anslått eiendomsskatten for utbyggingene til å ligge i intervallene 860 000 til 2 110 000 kroner for Vestsideelvane og 320 000 til 790 000 kr for Vigdøla kraftverk. Tallene for Vestsideelvane synes å være basert på at overføringen gir en økt produksjon i Leirdøla kraftverk på 125 GWh per år. Statkraft har imidlertid uttalt at heving av Tunsbergdammen i tillegg gir en økning i nettoproduksjonen i Leirdøla kraftverk på 10 GWh på grunn av mer fleksibel magasinutnyttelse. Det er derfor lagt til grunn i den videre fremstillingen at nettoproduksjonen i Leirdøla kraftverk øker med 135 GWh som følge av utbyggingen.

Fordi overføringen av Vestsideelvane er en utvidelse av en eksisterende regulering vil utbyggingen etter all sannsynlighet regnes som en utvidelse av et eksisterende eiendomsskatteobjekt. Investeringene til Vestsideelvane må da på kort sikt antas å øke utgiftene ved Leirdøla kraftverk. Om det blir en økning i eiendomsskatteinntektene og i tilfelle

hvor stor økningen blir, vil da bero på hvor dyr utbyggingen blir – og hvor mye driftsutgiftene i Leirdøla kraftverk øker som følge av overføringen av Vestsideelvane. Leirdøla kraftverk er i utgangspunktet et rimelig kraftverk med små driftskostnader. Dette gjør at formuesverdien er langt høyere enn 2,35 kr/KWh. Så lenge maksverdien er såpass lav som 2,35 kr/KWh, antar administrasjonen at kostnadene til tilleggsreguleringen ikke vil føre til at driftsutgiftene gjør at eiendomsskatten fra Leridøla synker. I det videre legges det derfor til grunn at utbyggingskostnadene representerer den reelle skattemessige verdien av utbyggingene.

Utbyggingskostnadene er anslått til 2,7 kr/kWh for Vigdøla, og 3,8 kr/kWh for overføringen av Vestsideelvane. Dette innebærer at maksimumsverdien er nådd for begge utbyggingene allerede fra første år. Eiendomsskatten vil da etter dagens maksimumsverdi ikke overstige 2,2 mill kroner for Vestsideelvane og 790 000 kroner for Vigdøla, eller samlet om lag 3 mill kroner:

- Vestsideelvane: $135 \text{ mill. kWh} * (0,95 - 2,35 \text{ kr/kWh}) * 0,007 = 897 000 - 2 220 000 \text{ kr}$
- Vigdøla: $48 \text{ mill. kWh} * (0,95 - 2,35 \text{ kr/kWh}) * 0,007 = 319 000 \text{ til } 790 000.$
- Samlet for begge utbyggingene: 1 216 000 til 3 010 000 kroner.

Det understrekes at disse tallene er basert på forenklete utregninger basert på minimums- og maksimumsverdien i eiendomsskatteloven § 8 jf. skatteloven § 18-5. Videre er beregning av eiendomsskatten basert på faktisk produksjon i anlegget og en rekke andre variabler som kommunen ikke har grunnlag for å kontrollere riktigheten av.

Naturressursskatt

Naturressursskatten er basert på faktisk produksjon i kraftverkene. Dersom man legger Statkrafts anslag for økt produksjon til grunn, får man følgende tall:

- Vestsideelvane: $135 \text{ mill. kWh} * 1,1 \text{ øre/kWh} = 1 485 000 \text{ kroner}$
- Vigdøla: $48 \text{ mill. kWh} * 1,1 \text{ øre/kWh} = 528 000 \text{ kroner}$
- Samlet for begge utbyggingene: 2 013 000 kroner

Satsen for naturressursskatten har stått uendret uten prissikring fra 1997. Videre må kommunen i sin vurdering ta i betraktning at naturressursskatten utjevnes gjennom kommunenes inntektssystem. I og med at Luster kommunes inntekter ligger over landsgjennomsnittet, vil nettogevinsten være langt lavere enn de rene kroneinntektene. Kommunen har i dag samlede inntekter fra naturressursskatten på 33 mill kr fra tidligere utbygginger i kommunen. Med bakgrunn i kommunens relativt lave skattenivå foretas et trekk på ca 7 millioner kroner fra naturressursskatten gjennom inntektsutjevningen. Dersom en lignende utjevning legges til grunn for naturressursskatten fra de omsøkte utbyggingene, vil et konservativt anslag tilsi at nettoinntekten vil være ca 1,5 millioner kroner.

Konsesjonsavgift

Formålet med konsesjonsavgiftene er å gi de berørte distrikt kompensasjon for skader og ulemper av generell karakter. Begge utbyggingene vil etter det opplyste gi rett til konsesjonsavgift – om enn av relativt beskjeden størrelse. For overføringen av Vestsideelvane følger dette av vassdragsreguleringsloven § 11. For Vigdøla følger dette av vannressursloven § 19 annet ledd jf. industrikonsesjonsloven § 2 tredje ledd nr. 13. De årlige konsesjonsavgiftene er av Statkraft beregnet til 134 000 kroner fra Vestsideelvane og 13 000 kroner fra Vigdøla. Konsesjonsavgiften er basert på et kraftgrunnlag som kommunen har ikke grunnlag for å kontrollere beregningene av på det nåværende tidspunkt. Angivelsen av en avgift på omtrent 24 kroner per naturhestekraft er det ikke grunn til å stille spørsmål ved.

Konsesjonskraft

I følge konsekvensutredningene vil begge utbyggingene gi grunnlag for konsesjonskraft. Statkraft har påpekt i fotnoter og i sine kommentarer til utredningene at utreder feilaktig har lagt til grunn at det skal avstås 10 prosent av *produksjonsvolumet* som konsesjonskraft. Vi er enig i Statkrafts innvending. I henhold til vassdragsreguleringsloven § 12 nr. 15 skal konsesjonskraften beregnes på grunnlag av *den for hvert vannfall innvunne øking av vannkraften beregnet etter reglene i § 11 nr. 1, jfr. § 2 tredje ledd*. Statkraft har således beregnet konsesjonskraftvolumet til 7,5 GWh for Vestsideelvane og 0,28 GWh for Vigdøla.

Ved omregning av kraftgrunnlag til konsesjonskraft regnes det med en gjennomsnittlig virkningsgrad for kraftverket på 82 %, og at 1 naturhestekraft = 0,736 kW. Dette gir en omregningsfaktor på 0,6. Det regnes 8760 timer i et år (Se NVEs faktanotat nr. 1 2004 om konsesjonsavgifter og konsesjonskraft). I henhold til konsekvensutredningen for overføringen fra Vestsideelvane punkt 8.2 er økningen i kraftgrunnlaget for Leirdøla kraftverk 5 985 nat.hk. dersom det kun gis konsesjon til overføringen, og 14 295 nat.hk. dersom det også gis konsesjon for tilleggsreguleringen av Tunsbergdalsvatnet på 4 meter. I henhold til

konsekvensutredningen for Vigdøla kraftverk er kraftgrunnlaget 530 nat.hk, se punkt 8.1. Konesjonskraften utbyggingene vil da beregnes slik:

<u>Vestsideelvane alt. 1</u>	<u>Vestsideelvane alt. 2</u>	<u>Vigdøla</u>
Kraftgrunnlag: 5 985 nat.hk	Kraftgrunnlag: 14 295 nat.hk.	Kraftgrunnlag: 530 nat.hk
x 10 %	x 10 %	x 10 %
x 0,6 kW/nat.hk	x 0,6 kW/nat.hk	x 0,6 kW/nat.hk
x 8760 t/år	x 8760 t/år	x 8760 t/år
<hr/>	<hr/>	<hr/>
= 3 145 716 kWh	= 7 513 452 kWh	= 278 568 kWh

Statkraft har angitt at begge utbyggingene gir grunnlag for beregning av konesjonskraft. Basert på de opplysninger som gis i konesjonssøknadene er dette antakeligvis ikke riktig. Overføringen av Vestsideelvane gir grunnlag for konesjonskraft, jf. vassdragsreguleringsloven § 12 nr. 15. Når det gjelder Vigdøla, må det for at kraftverket skal gi grunnlag for konesjonskraft søkes om konesjon etter industrikonesjonsloven eller vassdragsreguleringsloven. Konesjonæren skal da avstå kraft etter ikl. § 2 tredje ledd nr. 12 eller vregl. § 12 nr. 15. For Vigdøla er det ikke søkt om slik konesjon. Det er mulig at Statkraft har lagt til grunn at regelen i vannressursloven § 19 annet ledd gjør at det skal avstås konesjonskraft fra anlegget. *Dette er i så fall ikke riktig.* Vannressursloven § 19 gir ikke krav på konesjonskraft. Fordi det er søkt om konesjon kun etter vannressursloven, vil ikke utbyggingen av Vigdøla gi krav på konesjonskraft.

Det er altså bare utbyggingen av Vestsideelvane som gir grunnlag for tildeling av konesjonskraft. Denne er av Statkraft korrigert til 7,5 GWh årlig, noe som basert på de oppgitte tallene for økning i kraftgrunnlaget synes å være riktig. *Konesjonskraften fra utbyggingene er dermed under halvparten av de 16,8 GWh som er lagt til grunn i konsekvensutredningene.*

Luster kommunen har fått tildelt en samlet konesjonskraftmengde på 230 GWh fra tidligere utbygginger. Det fremgår imidlertid av loven at kommunen sitt uttak er begrenset til det alminnelige forbruket i kommunen, som i dag er i underkant av 90 GWh. Den overskytende konesjonskraftmengde tilfaller vedkommende fylkeskommune. Når kommunen allerede har overskredet forbruket til alminnelig forsyning i kommunen med tidligere tildelt kraft, vil *konesjonskraften fra de omsøkte utbygginger ikke tilfalle kommunen. Konesjonskraften vil istedenfor gå til fylkeskommunen. Verdien av konesjonskraften for kommunen er således 0.*

Kommunens samlede inntekter fra utbyggingene

På bakgrunn av de foregående redegjørelsene anslås det at kommunens inntekter fra begge utbyggingene vil ligge et sted i intervallet 2,5 til 4,6 millioner kroner årlig, avhengig av inntektene fra eiendomsskatten og utjevningen av naturressursskatten.

Kommunens økonomiske gevinst fra lovbestemte rettigheter, skatter og avgifter blir følgelig lavere enn hva som fremgår av konsekvensutredningene. Dette følger blant annet av at kommunen ikke vil få inntekter fra konesjonskraft, noe som også er påpekt av Statkraft i deres konesjonssøknad. Kommunens eiendomsskatteinntekter vil også begrenses av maksimumsverdien i eiendomsskatteloven § 8. Etter rådmannens vurdering representerer utbyggingene et relativt begrenset inntektpotensial for Luster kommune, og disse inntektenes realverdi vil etter dagens regler avta med tiden.

3.2 Arbeidsplasser i kommunen

Det er i konsekvensutredningene uttalt at utbyggingene i anleggsperioden vil kunne generere flere årsverk på regionalt nivå. I følge konesjonssøknaden for Vestsideelvane punkt 13.3.1 s. 103-104 kan det i anleggsfasen forventes at leveranser for opptil 120 millioner i 2009-kroner vil komme fra næringsliv i Sogn- og Fjordane, og at "[m]ye av dette vil trolig bli levert av næringslivet i Luster." Når det gjelder driftsfasen vil anlegget ikke gi grunnlag for økt sysselsetting i kommunen, se side 132. Det anslås at utbyggingen kan få noen negative konsekvenser for turismen i Jostedalen. I tilsvarende kapittel for Vigdøla er regional

sysselsettingseffekt i anleggsfasen anslått til rundt 30 årsverk, se konsesjonssøknaden punkt 13.3.1 s. 73, mens det i driftsfasen ikke er grunnlag for arbeidsplasser, se s. 83. Også her anslås det at utbyggingen kan få mindre negative konsekvenser for turistnæringen.

Erfaringen er at årsverk fra vannkraftutbygginger sjelden tilfaller lokalt næringsliv i like stor grad som de anslag utbygger gir i sine konsekvensutredninger. Dette kommer blant annet av at alle kontrakter med en verdi på over 1,6 millioner kroner må legges ut på anbud, da Statkraft er et heleid statlig selskap. Statkraft kan på grunn av bestemmelser i EØS-avtalen heller ikke binde seg til å tildele oppdrag til lokalt næringsliv. Videre kan flere av kontraktene være av såpass komplisert karakter at det trengs spesialkompetanse som ikke finnes lokalt for å utføre arbeidene. Anslagene over lokal verdiskaping i anleggsperioden må derfor anses som høyst usikre. Rådmannen mener således at kommunestyret ikke bør legge nevneverdig vekt på de antakelser som er gjort om mulig sysselsetning i konsesjonssøknadene.

4. Forhandlinger om utbyggingsavtale

Luster kommune har gjennom flere store kraftutbygginger tilført storsamfunnet viktige kraftressurser. Dette har ført til at store deler av vassdragene i kommunen er regulert. I tillegg er store deler av kommunens areal båndlagt gjennom nasjonalparker, landskapsvernområde og naturreservat. Ovennevnte reguleringer og båndlegginger tilfører distriktet svært få varige arbeidsplasser. For å kunne opprettholde folketallet er kommunen helt avhengig av å drive en aktiv næringspolitikk. Luster er en distriktskommune der det er store begrensninger på hva slags arbeidsplasser det kan satses på. Dette gir store utfordringer for kommunen.

Kraftinntekter i form av konsesjonsavgifter og næringsfond har vært og er et godt virkemiddel for at kommunen skal lykkes med å tilrettelegge for ny næringsvirksomhet. De forslåtte utbyggingene gir til sammen årlige konsesjonsavgifter på i underkant av 150 000 kroner til kommunen. Fra konsesjonskraften får ikke kommunen noen inntekter.

De omsøkte utbyggingene vil legge bånd på noe av den siste uberørte vassdragsnaturen i kommunen. Naturen har stor verdi for innbyggerne i kommunen, og den vil etter rådmannen sin vurdering kunne få enda større betydning for reiselivsnæringen i fremtiden enn den har i dag. For å bøte på noen av de ulempene eventuelle utbygginger vil kunne få, har kommunen invitert Statkraft til forhandlinger om omforente løsninger gjennom en utbyggingsavtale. Det har vært avholdt flere forhandlingsmøte. Partene har i ettertid utvekslet forslag gjennom kommunens advokat hos Advokatfirmaet Lund & Co.

4.1 Avtaleforhandlingene

Forhandlingsutvalgets utgangspunkt har vært at partene i en utbyggingsavtale vil kunne tilpasse de investeringer og anleggstiltak som skal gjøres til de behov som måtte foreligge lokalt, enten det gjelder infrastrukturiltak eller tiltak av økonomisk karakter. Når ordningene med konsesjonskraft og konsesjonsavgifter vil gi kommunen helt neglisjerbare inntekter, og skatteinntektenes realverdi blir svekket for hvert år, har det vært utvalgets syn at kommunen gjennom utbyggingsavtalen bør motta en rimelig og varig andel av den verdiskapingen som finner sted med grunnlag i kommunens naturressurser. Avtalen må sikre at de samlede fordelene for Luster kommunen blir større enn de samlede ulempene.

Statkraft har etter hvert vært positive til en utbyggingsavtale, og mener at dette kan løse problemer på tiltakssiden. For Statkraft har det imidlertid vært viktig at de aktuelle tiltakene er knyttet til prosjektets virkninger, og å holde seg innenfor rammen av hva NVE har hjemmel til å pålegge, og hva Statkraft ser det som påregnelig at selskapet kan bli pålagt, gjennom konsesjonsbehandlingen. Dette har gjort forhandlingsrommet snevert.

Næringsfond

Det fremgår av vassdragsreguleringsloven § 12 nr. 17 at det som konsesjonsvilkår kan gis pålegg om opprettelse av næringsfond. Det er lang praksis fra andre utbyggingsaker at

konsesjonssøker og den berørte kommune forhandler frem avtaler om slike fond, til erstatning for senere konsesjonsvilkår. En fordel med slike forhandlingsløsninger er at kommunen på tidspunktet for stillingtagen til konsesjonssøknaden da vil være kjent med næringsfonds størrelse, og at kommunen vil kunne vektlegge dette i sin avveining av fordeler og ulemper. For konsesjonssøker er det fordelaktig at kommunen i størst mulig grad har oversikt over de samlede fordeler på tidspunktet for sin høringsuttalelse.

Kommunen har tatt utgangspunkt i at et slikt fond bør kunne gi en langsiktig årlig avkastning på ca 5 %. For at fondet ikke skal tape seg i realverdi, må man imidlertid ta hensyn til hovedstolen må indeksjusteres hvert år. Den summen kommunen kan ta ut av et næringsfond hvert år vil derfor være en del lavere enn den årlige avkastningen.

På bakgrunn av de naturverdier som går tapt og de begrensede inntektene for kommunen fra utbyggingene, fremmet kommunen et krav til Statkraft om næringsfond på 50 millioner kroner fra de to utbyggingene som utgangspunkt for forhandlinger. Dette vil kunne gi et årlig utbytte på 1-2 millioner kroner til næringsutvikling i Luster. Kommunen la også frem et forslag om at det kan avtales en lavere engangsutbetaling, med senere utbetalinger avhengig av utviklingen i strømprisen. Fra kommunens ståsted har dette fremstått som en god løsning. Den adresserer problemet med de økonomiske rammene for prosjektet og forplikter ikke til utbetaling med mindre strømprisene, og dermed lønnsomheten i kraftverkene, stiger. Dette vil også gi kommunen en rimelig andel av verdiskapingen.

Statkraft mener at kommunens krav er vesentlig for høyt sett i forhold til utbyggingenes størrelse, og har i sitt endelige tilbud til kommunen lagt inn et næringsfond på 5 millioner kroner. Dette var Statkrafts utgangspunkt når partene startet forhandlingene, og selskapet har ikke vært villig til å oppjustere summen. Begrunnelsen er at Statkraft mener at kommunen ikke kan oppnå mer enn 5 millioner kroner i næringsfond gjennom konsesjonsbehandlingen hos NVE. Gitt en langsiktig årlig rente på 5 %, vil et næringsfond på 5 millioner gi en årlig avkastning på 250.000 kroner. Når hovedstolen indeksjusteres for å unngå tap i realverdien, blir summen fra fondet som kan benyttes til næringsutvikling i kommunen relativt beskjeden.

Rådmannen påpeker at Luster kommune allerede har avstått store naturressurser til kraftutbygging. De gjenværende ressursene har meget stor verdi for kommunen og dens innbyggere. Kommunen må tenke langsiktig i sin næringsutvikling. For reiselivsnæringen i Luster vil den uberørte vassdragsnaturen bare fortsette å øke i verdi. Utbyggingene vil på sin side gi et redusert næringsgrunnlag for denne sektoren i Luster. I tillegg kommer de tapte naturverdiene for innbyggerne. Et fond der kommunen har 100-200.000 kr til rådighet hvert år vil etter rådmannens vurdering vanskelig kunne avhjelpe dette tapet.

Tunnelmasser

Luster kommune har i sitt utkast til utbyggingsavtale foreslått at Statkraft skal gjøre overskuddsmassene fra utbyggingene tilgjengelige for kommunen for senere bruk. Dette gjelder både utsprengte masser fra Vigdølautbyggingen og masser fra fullprofilmaskinen som skal benyttes til å lage tunnelen for overføringen av Vestsideelvene.

Kommunen har ønsket at massene blir levert på et annet sted enn der tippen er angitt i konsesjonssøknaden. I området Sperlestølen – Gardshaug er det planlagt plassert 360 000 m³ tunnelmasse, hovedsaklig fullprofilmasse, men også en del konvensjonelt sprengt tunnelstein. Kommunen har forelått at massene blir kjørt til det eksisterende deponiet i sandtaket i Gaupne, ved den gamle betongfabrikken. Som et alternativ har utvalget foreslått at 100 000 m³ blir kjørt dit, og resten plassert i planlagt deponi ved Gardshaug.

Ved Ormbergstølen er planlagt deponi for 55 000 m³ konvensjonelt sprengt tunnelstein fra Vigdalsutbyggingen. Kommunen har krevet at disse massene gjøres tilgjengelig for kommunen for senere bruk.

Statkrafts utgangspunkt har vært at det er bra om massene kan brukes, og at partene bør kunne komme til enighet om dette. En forutsetning har vært at NVE godkjenner planene for alternativ tipp. Videre er det et krav fra NVE at Statkraft står som formell eier av massene.

Statkraft har i etterkant av forhandlingsmøtet regnet på kostnadene og ulempene ved massetransport og alternativt deponi, og er av den oppfatning at både kostnadene og miljøulempene er uakseptable. I henhold til Statkrafts beregninger vil transportkostnadene alene ved flytting av massene ved Sperlestølen beløpe seg til omlag 50 mill kr og kreve 100 000 tur/retur med lastebil langs fylkesveg 604. Selskapet mener at selv transport av 100 000 m³ masser vil kreve 30 000 tur/retur med lastebil og vil påføre nærmiljøet, beboere langs veien og brukere av vegen betydelig ulempe. Selskapet antar derfor at vegmyndighetene også ville kreve konsekvensutredninger av slik transport. Basert på beregnet antall turer mener selskapet at transport av ca 100 000 m³ masser vil føre til et merutslipp av CO₂ på minst 400 tonn, som til sammenlikning tilsvarer over 11 % av det samlede årlige CO₂-utslippet for innbyggerne i Jostedalen. Av samme årsak er Statkraft heller ikke interessert i å flytte massedeponiet ved Ormbergstølen. Statkraft vil imidlertid legge til rette for senere uttak fra massedeponiene der de er planlagt, dersom myndighetene tillater det.

Kommunen har bedt om at Statkraft tallfester hvor mange m³ selskapet er villig til å transportere til deponiet i sandtaket i Gaupne, og hvilken total kostnad som kan aksepteres for transport. Forhandlingsutvalget er heller ikke uten videre enig i Statkrafts miljøvurderinger på dette området. Den samlede miljøbelastningen vil ikke bli større om transporten skjer i en konsentrert periode eller om den skjer etter hvert som massene brukes. Kommunen har også stilt spørsmål ved tallene som Statkraft opererer med for transport av massene. Tallet på 30 000 turer for transport av 100 000 m³ gir 3,3 m³ pr lass. Etter kommunens syn vil det være naturlig å benytte bil og henger som tar 18-20 m³ (32-33 tonn) pr. lass. Dette vil gi både lavere miljøbelastning og lavere transportkostnader enn det som er lagt til grunn av Statkraft.

Statkraft har presisert at transportkostnaden er beregnet på grunnlag av en sats på kr/m³ og erfaringstall fra tilsvarende massetransporter. Selskapet opplyser at transportkostnaden ved å flytte hele eller deler av massedeponiet derfor ikke blir lavere ved å bruke biler med større lastekapasitet. Statkraft har også presisert at transport av 100 000 m³ tilsvarer 15 000 lass, som gir 30 000 passeringer på et gitt punkt langs transportstrekningen. Statkraft mener imidlertid miljøbelastningen ikke blir bedre av den grunn.

Statkraft har stått fast ved sin vurdering på dette punktet. Det som tilbys er da at massene gjøres tilgjengelig for kommunen på de anviste deponiene, forutsatt at NVE godtar dette. Rådmannen påpeker at Statkraft på dette punktet ikke har tilbudt noe annet enn hva kommunen kan forvente å oppnå gjennom konsesjonsbehandlingen hos NVE, og at Statkrafts tilbud derfor ikke representerer noen reell ytelse fra selskapets side.

4.2 Opprensning

Det skjer en kontinuerlig masseopphoping i Jostedøla og i sideelvene til denne. Opplagrede masse fører til at tilgrensende områder lettere blir oversvømt enn tidligere. Dette gjelder blant strekningen forbi Alsmo og Krundøla like før samløpet med Jostedøla. Kommunen har på denne bakgrunn krevet at Statkraft påtar seg å renske opp i de aktuelle elvestrekningene.

Statkraft har tilbudt seg som et engangstiltak å renske opp masser i Jostedøla på strekninger ved Alsmo, og mellom fylkesveg 55 og fjorden, i tillegg til Krundøla ved Gjerde, etter planer fra Luster kommune godkjent av vedkommende myndighet. Statkraft har krevet at Luster kommune sørger for at tiltaket behandles av kommunen og av NVE samt sørge for innhentning av øvrige offentlige og privatrettslige tillatelser. Omfanget av opprensning, transport og deponering av masser gjøres innenfor en kostnadsramme på 2,5 mill. kr.

4.3 Stabilisering av vannstanden i Vivatjørne

Det ble tatt opp på folkemøtet i Jostedalen i juni at opprydningen etter tidligere utsprenkning ved Styggjevatn og Veivatjønn har vært mangelfull. Vannstanden har vært ustabil. Kommunen har derfor foreslått en forpliktelse for Statkraft til å rydde opp.

Statkraft har tidligere forsøkt stabiliserende tiltak i Vivatjørne uten at dette har fungert. Statkraft har opplyst at NVE har sett på situasjonen, men at det ikke er sikkert at problemet lar seg bøte på. Statkraft vet ikke hva NVE vil konkludere med og det er ikke lett å komme med gode tiltak. Konklusjonen på forhandlingsmøtet ble at partene ikke tar dette punktet med videre i en eventuell utbyggingsavtale.

4.4 Veger

Partene har diskutert utbedring av diverse veger som en ytelse i utbyggingsavtalen. Gjennom verneprosessen for Breheimen/Vigdalen landskapsvernområde er det åpnet for en traktorveg fra parkeringsplassen i enden av bilvegen i Vigdalen til området nedenfor Fjellstølen, samt bru over elva nedenfor Breisete. Formålet med vegen vil være å gjøre området lettere tilgjengelig for utnytting til beite for ivaretagelse av kulturlandskapet ved å hindre at området gror igjen. Etter kommunens vurdering vil dette også være til nytte for Statkraft i forbindelse med tilsyn av bekkeinntak i Smådalane, blant annet om våren når åpne bekker og elver gjør adkomst med snøskuter vanskelig. Kommunen ønsket derfor at Statkraft skulle dekke deler av finansieringen av veien. Statkraft har etter forhandlingene uttrykt at dette tiltaket er utenfor området Statkraft vil ta i bruk og at det for øvrig ikke har sammenheng med Statkrafts prosjekt. Selskapet har derfor ikke imøtekommet kommunen på dette punktet.

For øvrig har Statkraft akseptert følgende som elementer i en utbyggingsavtale:

- a) Vegkrysset mellom fylkesveg 604 og Leirdalsvegen må legges om i forbindelse med anleggsarbeidet ved Tunsbergdalsdammen. Statkraft bærer kostnadene for nødvendig omlegging av vegkrysset.
- b) Statkraft skal utføre nødvendig sikring av Leirdalsvegen på strekningen fra fylkesveg 604 til avkjøring mot Tunsbergdalsdammen under anleggsarbeidet og, som et engangstiltak, for fremtidig bruk.
- c) Statkraft skal tilrettelegge for etablering av parkeringsplass i Leirdalen ved anleggsvegen mot Tunsbergdalsdammen. Parkeringsplassen skal være tilgjengelig for allmenn bruk under anleggsarbeidet og i fremtiden. Parkeringsplassen skal plasseres slik at bruken av disse ikke er til hinder for anleggsarbeidet.
- d) Tunnelmunningene ved tunnelen i Vigdalen er utsatt for ras. Statkraft skal som et engangstiltak bekoste sikring av begge tunnelmunningene for slike ras.
- e) Statkraft skal etter anleggsarbeidet med Vigdøla kraftverk bekoste ny asfaltering av Vigdalsvegen på strekningen mellom fylkesveg 604 og Syneshaug.
- f) Leirdalssvegen skal etter anleggsslutt settes i samme stand som før anleggsperioden.

Omlegging av vegkryss, sikring av Leirdalsvegen og tilrettelegging for parkeringsplass er forutsatt utført innenfor en kostnadsramme på 0,5 mill. kr. Sikring av tunnelmunninger og asfaltering er forutsatt utført innenfor en kostnadsramme på 2,5 mill. kr. Luster kommune skal sørge for at tiltak som beskrevet under pkt 6 behandles av kommunen og av relevante myndigheter samt sørge for innhentning av øvrige offentlige og privatrettslige tillatelser.

Rådmannen bemerker at kostnadsgrensen som Statkraft har satt på utbedringene er lav. Videre påpeker rådmannen at pliktene under punkt a), b), e) og f) er tiltak som Statkraft etter

all sannsynlighet vil bli pålagt gjennom konsesjonsbehandling hos NVE, da nødvendig omlegging og reparasjon av veier som følge av utbyggingene vil være utbyggers ansvar.

Ytelsene under dette punktet i en eventuell utbyggingsavtale representerer derfor etter rådmannens syn ikke en reell tilleggsytelse til kommunen.

4.5 Annet

Statkraft har søkt om tillatelse etter energiloven til å etablere en permanent kraftlinje fra Syneshaug til Skitnamyrtjønni i Vigdalen for drift av lukehuset til Vigdøla kraftverk. Statkraft vil søke å inngå avtale med områdekonsesjonær for etablering av felles nett som dekker forsyningen til lukehuset og som legger til rette for at linjen kan forlenges til andre forbrukere.

4.6 Samlet vurdering av tilbudt utbyggingsavtale

De samlede tallfestede ytelsene Statkraft tilbyr i utbyggingsavtalen er på 10,5 millioner kroner. Etter rådmannens syn representerer ikke ytelsene en stor merverdi for kommunen. Ut over opprensningen i Jostedøla har ikke Statkraft vært villig til å påta seg noe som ikke kan påregnes pålagt gjennom konsesjonsbehandlingen hos NVE. Utbyggingenes størrelse tatt i betraktning – til sammen 643 millioner kroner – mener rådmannen at Statkrafts tilbud til utbyggingsavtale ikke er et godt tilbud.

5. Miljøkonsekvenser etter naturmangfoldloven

Når det fattes beslutninger som påvirker naturmiljøet, har alle myndigheter en plikt til å foreta en helhetlig og samlet vurdering av miljøkonsekvensene som tiltaket medfører. Dette gjelder også i utbyggingssaker, og det gjelder for alle beslutningstakere, herunder NVE, OED og de berørte kommunene. Det rettslige utgangspunktet for en slik vurdering er naturmangfoldloven § 10, som lyder:

"En beslutning skal vurderes ut fra den samlede belastning som naturmiljøet er eller vil bli utsatt for."

Av bestemmelsene i loven §§ 1 og 2 om formål og virkeområde fremgår det at loven gjelder for den aktuelle konsesjonssøknaden. I kommentarene til bestemmelsen heter det i NOU 2004:28 s. 583:

"Paragrafen skal sikre at nye beslutninger som kan ha betydning for biologisk mangfold underlegges en helhetsvurdering av hvilken belastning naturmiljøet vil bli utsatt for."

Det fremgår videre at beslutninger om nye naturinngrep skal:

"(...) vurderes i lys av muligheten for flere beslutninger av samme art senere, eller for andre fremtidige beslutninger eller faktorer som sammen med den foreliggende beslutningen kan gi en uønsket virkning på naturmiljøet."

I henhold til naturmangfoldloven § 10 skal altså tiltak med nye påvirkninger på naturmiljøet underlegges en helhetsvurdering av den samlede belastningen på økosystemet. Regelen skal bidra til å motvirke at naturverdier gradvis forringes som følge av en utvikling hvor hvert enkelte inngrep isolert sett blir ansett som for lite til å bli stanset. Det er etablert praksis for at slike samlede vurderinger legges til grunn i vurderingen av vassdragskonsesjonssaker.

Regelen i naturmangfoldloven § 10 gjelder også for kommuner. Kommunestyret må således vurdere konsekvensene av utbygging av Vestsideelvane og Vigdøla kraftverk sammen med konsekvensene av både eksisterende og mulige fremtidige utbygginger i vassdraget, samt i lys av fornyelse av eksisterende konsesjoner. Kommunestyret må altså ta utgangspunkt i hvordan situasjonen var før vassdraget var regulert i utgangspunktet, og vurdere om den miljøbelastning som Jostedalsvassdraget utsettes for samlet sett dersom det gis konsesjon til begge de omsøkte utbyggingene er akseptabel. Bare gjennom en slik samlet behandling vil det

være mulig for kommunen og konsesjonsmyndighetene å etterleve de lovpålagte krav i naturmangfoldloven om samlede vurderinger av flere likeartede tiltaks innvirkninger på naturmiljøet. Det vises for øvrig i den anledning til at NVE for tiden har 16 saker om utbygging av vannkraftverk i Luster kommune til behandling.

De omsøkte kraftutbyggingene i Jostedalen vil ta i bruk verdifulle ressurser. Det er stadig færre gjenværende uberørte områder i kommunen, og disse har stor verdi for lokalsamfunnet i Luster, både som rekreasjonsområde, og som turistmål. I henhold til naturmangfoldloven har også uberørt natur en egenverdi i seg selv. Kommunen må videre ta hensyn til at de omsøkte utbyggingene skjer i randsonen av en av Norges flotteste nasjonalparker.

Konsekvensutredningene og de innkomne høringsuttalelsene visert at utbyggingene vil kunne få negative konsekvenser for naturmiljøet i Jostedalen. Særlige negative virkninger kan overføringen av Vestsideelvane få for fiskebestanden i Jostedøla som følge av at temperaturen i elven vil kunne synke ned til kritisk nivå for aureyngel. Som nevnt ovenfor må det her også tas hensyn til at vassdraget allerede er regulert. At vannføringen i Vestsideelvane i praksis vil forsvinne anser også kommunen som et stort tap for landskapsinntrykket i Jostedalen. De gjenværende vassdragsressurser i kommunen er av så stor verdi at det må kunne dokumenteres at naturverninteresser ikke blir vesentlig skadelidende for at ytterligere naturinngrep skal aksepteres.

De gjenværende vassdragene vurderes generelt som meget verdifulle, særlig for senere generasjoner. Sett i sammenheng med eksisterende og omsøkte utbygginger fremstår miljøvirkningene av utbyggingene som uakseptable. Det er rådmannens vurdering at de gjenværende naturressursene i Jostedalen er så verdifulle, og de omsøkte utbyggingenes negative betydning for naturmangfoldet i kommunen, at det ikke er ønskelig at NVE gir Statkraft konsesjon til utbyggingene.

6. Samlet vurdering

Luster kommune har gjennom store kraftutbygginger tilført storsamfunnet store kraftressurser. Dette har ført til at store deler av kommunens vassdragsnatur er regulert. De omsøkte utbyggingene vil føre til ytterligere inngrep. Konsekvensutredningene og de innkomne høringsuttalelsene visert at utbyggingene vil kunne få negative konsekvenser for naturmiljøet i Jostedalen. Særlige negative virkninger kan overføringen av Vestsideelvane få for fiskebestanden i Jostedøla. At vannføringen i Vestsideelvane i praksis vil forsvinne må anses som et stort tap for landskapsinntrykket i Jostedalen.

Gjenværende vassdragsressurser i kommunen er av så stor verdi at det må kunne dokumenteres åpenbare og varige fordeler for kommunens innbyggere dersom ytterligere naturinngrep skal aksepteres. Dersom kommunen skal avstå disse, må det foreligge en klar overvekt av positive følger av utbyggingene sett opp mot de negative. Sentrale momenter er minimering av negative følger og kompensasjon til kommunen, enten i form av realytelser og tiltak i kommunen, eller økonomisk kompensasjon. Det vises i den anledning til Høyesteretts uttalelse i 1978 (Rt. 1978 side 1430) om at utbyggingskommunene har et legitimt krav på *"(...) et realistisk vederlag for at disse kommunene ble tvunget til å avgi de verdier som lå i kraftkildene"*.

Lovverket for vannkraftutbygging har omfattende regler om vederlag til kommuner som avstår verdifulle naturressurser til storsamfunnet. Rådmannen anslår at kommunens inntekter fra lovbestemte rettigheter, skatter og avgifter fra begge utbyggingene vil ligge et sted i intervallet 2,5 til 4,6 millioner kroner årlig. Slik regelverket er i dag vil realverdien av disse inntektene svekkes over tid. Når det gjelder betydningen for lokalt næringsliv, er det kommunens erfaring at årsverk fra vannkraftutbygginger sjelden tilfaller lokalt næringsliv i like stor grad som de anslag utbygger gir i sine konsekvensutredninger. Det må antas at utbyggingene får begrenset betydning for lokalt næringsliv på kort sikt. På lang sikt vil noe av næringsgrunnlaget for reiselivsnæringen i Jostedalen kunne forsvinne som følge av utbyggingene.

Gitt de begrensede inntektene som utbyggingene vil generere, mener rådmannen at de lovbestemte ordninger som er ment å sikre vertskommunen "et realistisk vederlag", ikke virker etter hensikten for utbyggingene. Statkraft har søkt om konsesjon til. Dette gjelder både konsesjonskraftordningen, naturressursskattordningen og eiendomsskattereglene.

Etter omfattende forhandlinger har Statkraft fremsatt tilbud til kommunen om en utbyggingsavtale med samlede verdier på om lag 10,5 millioner kroner som et engangsbeløp. Ytelsene i avtalen er et næringsfond og enkelte utbedringstiltak. Etter rådmannens syn representerer ikke ytelsene en stor merverdi for kommunen. Ut over opprensningen i Jostedøla har ikke Statkraft vært villig til å påta seg noe som ikke kan påregnes pålagt gjennom konsesjonsbehandlingen hos NVE. Utbyggingenes størrelse tatt i betraktning – til sammen 643 millioner kroner – mener rådmannen at Statkrafts tilbud til utbyggingsavtale ikke er et godt tilbud.

Når man ser på at utbyggingene vil kunne ha stor innvirkning på næringsgrunnlaget for reiselivsnæringen i Jostedalen, fremstår de eventuelle utbyggingene etter rådmannens vurdering ikke som spesielt gunstige for Luster kommune, rent økonomisk.

Når det gjelder følger fra hver enkelt utbygging, vil rådmannen fremheve følgende momenter når det gjelder den eventuelle Vigdølautbyggingen:

- Gjennomsnittlig vannføring ved samløpet med Jostedøla vil i henhold til Statkrafts egne beregninger være under 40 % av dagens vannføring.
- Gjerdeeffekten som elven tidligere hadde mot beitedyr ble sterkt forringet ved forrige utbygging. Statkraft har ikke vist vilje til å ta tak i dette problemet. Vigdølautbyggingen vil forsterke dette problemet fra inntaket ned til samløpet med Jostedøla.
- En ytterligere reduksjon av vannføringen nedenfor det planlagte inntaket vil medføre at det spesielle landskapselementet Håvardfossen blir sterkt forringet.
- Reduksjon av vannføringen vil være uheldig for fisket. Både av hensyn til landskapsopplevelsen og fiskeinteressene må det være et absolutt krav at det bygges terskler på strekningen mellom kote 550 og 580 dersom det blir gitt konsesjon
- Konsekvensene av ras som rammer inntaksmagasinet er ikke godt nok utredet. Et eventuelt konsesjonsvedtak må ha klare formuleringer som sikrer at flomfare for hytter og gardsbruk i nærheten elimineres.

For Vestsideelvene påpeker rådmannen følgende:

- 8 sideelver til Jostedøla skal overføres til Tunsbergdalsdammen. De sammenlagte virkningene på økosystemet som følge av et slikt tiltak kan bli betydelige, jf. naturmangfoldloven § 10. Etter kommunens syn har utredningene tatt altfor lett på konsekvensene temperatursenkingen i Jostedøla vil få for fisk i elva. Jostedøla er allerede i dag en kald elv, med temperatur nær kritisk grense for næringsopptak for småfisk og vandring for større fisk. En ytterligere senking av temperaturen kan bli svært skadelig.
- Flere av elvene utgjør i dag et effektivt stengsel for beitedyr. Nedenfor inntakene vil denne effekten bli borte etter utbygging. Avbøtende tiltak på dette området må under enhver omstendighet pålegges Statkraft og iverksettes dersom det gis konsesjon.
- Bortfall av vannet i disse 8 elvene under kote 520 – 540 vil være uheldig for opplevelsen av landskapsbildet i Jostedalen. Dette gjelder særlig Hømpedøla, som i dag renner godt synlig på bart fjell.
- Utbygginga vil medføre reduksjon av INON – inngrepsfrie områder. Miljømessig er dette svært uheldig.

Og for Tunsbergdalsdammen:

- Landbruket i Leirdalen er blitt skadelidende etter forrige utbygging. Ved raske svinginger i vassføringa nedenfor dammen ved overløp skjer det ofte at beitedyr blir stående fast på øyer i elva og mellom elva og gjerde mot innmark. En eventuell konsesjon for heving av Tunsbergdalsdammen må finne en løsning på dette problemet.
- Tilvist naustplass etter forrige utbygging har vist seg å være ubrukelig. Naustplassen må flyttast til andre sida av dammen.
- Heving av dammen vil forsterke problemene med tilkomst til natur- og stølsområdene lenger inne i dalen. Dersom det gis konsesjon må Statkraft pålegges tilretteleggningstiltak, slik som bruer, alternative adkomstveier og lignende.

Den gjenværende uberørte naturen har stor verdi, både som rekreasjonsområde og som turistmål. Dette gjelder særlig for senere generasjoner. Sett i sammenheng med eksisterende og omsøkte utbygginger, fremstår miljøvirkningene av utbyggingene som uakseptable.

Rådmannen mener etter dette at det ikke er ønskelig med de to omsøkte utbyggingene.

Dato 05.10.2011

Tore Eriksen
rådmann

Steinulf Skjerdal
landbrukssjef

Særutskrift skal sendast:

NVE-Konsesjonsavdelinga, Postboks 5091 Majorstua, 0301 Oslo

Over internett: www.nve.no/Vannkraft

m/kopi til:

Statkraft AS, Postboks 200, Lilleaker, 0216 Oslo

[... Sett inn saksutredningen over denne linja ↑](#)